

5. Свитиц А. К. Православная церковь на Украине и в Польше в XX столетии / Свитиц А. К., Фотиев К. В.; [сборник]. – М.: Крутицкое подворье, 1997. – 304 с.
6. Arhiwum Akt Nowych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Sygn. 967, 964, 991, 923, 924.
7. Langrod J. S. O autokefalii prawosławnej w Polsce. Studium z zakresu polskiej polityki administracji wyznaniowej / J. S. Langrod. – W.: Instytut wydawniczy "Biblioteka polska", 1931. – 170 с.
8. Krasowski K. Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historucznoprawne / K. Krasowski – Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988. – 355 s.
9. Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia (1919-1939) / M. Papierzyńska-Turek. – W.: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. – 484 s.
10. Piotrowicz W. Unja czy demonstracja?: o obrządku wschodniosłowiańskim w Polsce / W. Piotrowicz. – W.: Druk. "Lux", 1931. – 77, [2] s.
11. Prawosławne Archiwum Metropolitalne I/1.
12. Statut kościoła prawosławnego. – W.: Dziennik Urzędowy RP, 1922. – nr. 38, poz. 20.
13. Zyzykin M. Autokefalia i zasady jej zastosowania / M. Zyzykin – W.: [s. n.], 1931. – 128, [1] s.

Бурова Є. Д., ОДУВС

ФОРМУВАННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІВ НКВС В ПІВДЕННІЙ ЧАСТИНІ БЕССАРАБІЇ ПІСЛЯ ЇЇ ВХОДЖЕННЯ ДО СКЛАДУ УРСР (серпень 1940 – лютий 1941 рр.)

Присоединение Бессарабии к СССР 28 июня 1940 г., невзирая на обстоятельства, при которых оно происходило, стало актом исторической справедливости и коренным образом изменило политическую ситуацию, а именно происходило формирование политической системы советского образца, установление однопартийности, монополии коммунистической партии и т. д. В статье рассматривается становление, деятельность и структура органов НКВД на территории Южной Бессарабии с августа 1940 г. по февраль 1941 г., также их функции, а именно, борьба со шпионажем, диверсиями, терроризмом, борьба с антисоветскими проявлениями и антисоветскими элементами.

Annexation of Bessarabia to the USSR June 28, 1940 regardless of the circumstances under which it occurred, was an act of historical justice and radically changed the political situation, as was true of Soviet-style political system, establishing single party system a monopoly of the Communist Party and others. This article reviews formation, structure and activities of the NKVD in the South of Bessarabia from August 1940 to February 1941, its functions, namely, the fight against espionage, sabotage, terrorism, fighting anti-Soviet manifestations and anti-Soviet elements.

Історико-правовий процес в Україні складається з якісно відмінних етапів, стадій, або фаз, які забезпечують поступальність і зумовлюють первинність державної та правової традиції українського народу. Найбільш суперечливими для розвитку державних і правових явищ є періоди, коли українські землі входили до складу інших держав. Проте сучасні історико-правові підходи вимагають аналізу всіх періодів із метою повного та цілісного врахування як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, що безпосередньо впливали на процес становлення державних, політичних і правових явищ. Одним із таких періодів є етап приєднання українських земель Північної Буковини та Південної Бессарабії до УРСР та МРСР. Аналіз становлення та розбудови органів радянської влади, в тому числі і органів НКВС дозволить створити цілісну правову картину періоду, який є малодослідженим у історії держави та права України. Дослідження також відповідає основним напрямкам і тенденціям розвитку української історико-правової науки, вивченню різних історичних форм державних і правових явищ.

Вивченню історії держави і права Бессарабії присвятили свої праці такі дослідники як І. Г. Білас, Б. В. Віленський, І. О. Андрусів, О. М. Калюк, В. С. Кульчицький, І. Мусієнко, Н. І. Владімірцев, А. І. Кокурін О. І. Олійник, Ю. В. Сайфуліна, Б. Й. Тищик.

Мета даної статті полягає у комплексному дослідженні діяльності органів внутрішніх справ на території Південної Бессарабії після її входження до складу УРСР. На підставі мети вказаного дослідження можна сформулювати його завдання, які полягають у дослідженні нормативно-правових та організаційно-структурних основ формування, діяльності та функціонування органів НКВС на території Бессарабії протягом періоду, що вивчається.

26 червня 1940 р. радянський уряд надіслав румунському уряду ноту, вимагаючи повернути Бессарабію і Північну Буковину, населення якої пов'язане з Україною спільністю історичної долі та мови і національного складу, а 28 червня ультимативно запропонував

Румунії звільнити Бессарабію і Північну Буковину. Внаслідок цього, 29 червня уряд Румунії почав виводити свої війська з цих земель, і 28-30 червня Червона армія зайняла усю Бессарабію і Північну Буковину. Владу тимчасово взяли робітничі і селянські комітети, створювані у населених пунктах, бойові дружини, загони і штаби. Були проведені вибори до місцевих органів влади – повітових (Чернівецька і Хотинська), міських, волосних і сільських рад. А у липні 1940 р. до Москви виїхала делегація "від трудящих" Північної Буковини просити возз'єднати їх край з УРСР [4, с. 11-14; 9, с. 102-109].

2 серпня 1940 р. ВР СРСР прийняла Закон "Про включення північної частини Буковини і Хотинського, Аккерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до складу УРСР", а решта території Бессарабії відійшла до складу новоутвореної Молдавської РСР. Відтак, 7 серпня були створені Чернівецька і Ізмаїльська області, а замість повітів і волостей – райони; притому, 2 райони (Бричанський і Липканський), населені в основному молдаванами, відійшли до складу МРСР [10, с. 52.].

Отже, приєднання 28 червня 1940 р. до СРСР Бессарабії та Північної Буковини, незважаючи на обставини за яких воно здійснювалося, стало актом історичної справедливості і докорінно змінило суспільно-політичну та економічну ситуацію на цих теренах. Основним завданням нової влади в утворених 7 серпня 1940 р. у Ізмаїльській та Чернівецькій областях була організація радянської суспільної системи – тобто економічної, політичної та соціальної структури, які становили основу державного ладу СРСР. "Радянізація" Бессарабії (північної частини Буковини, Хотинського, Аккерманського та Ізмаїльського повітів), яка проводилася в стислі строки, несла багато позитивних моментів: вживалися заходи до ліквідації безробіття, найбільшє селянство наділялося землею, поліпшувалося медичне обслуговування населення, розпочалася українізація, розвивалася система освіти та культури.

Але форсовані диктаторські методи механічного, без урахування місцевої специфіки і потреб населення, перенесення сюди радянської моделі "казармового" соціалізму призвели до багатьох соціально-економічних деформацій і масових політичних репресій. Все, що не вкладалося в радянську суспільну модель чи становило якусь загрозу для її існування, було поставлено поза законом і підлягало знищенню. Ліквідації підлягали всі некоммуністичні, нерадянські ідеології, політичні економічні структури, культурні та національні течії, а також їх носії.

Найбільших успіхів влада досягла в такий короткий проміжок часу в формуванні політичної системи радянського зразка. Було встановлено однопартійність, монополію комуністичної партії на державну владу, вибудовувалася партійно-радянська ієрархія. Але для цього необхідно було знищити політичну систему, всі політичні партії і рухи, які існували в часи румунського правління. З цією метою на територію Бессарабії були направлені радянські органи НКВС, які почали свою діяльність з перших днів приєднання її територій до УРСР та МРСР [5, Арк. 17, 18.].

Напередодні радянської акції по "визволенню" Бессарабії та Північної Буковини від "румунської окупації" НКВС УРСР сформувало кілька спеціальних груп, укомплектованих офіцерами та молодшими офіцерами із різних управлінь НКВС СРСР, для подальшого направлення у "визвалені" райони. Ще до 28 червня 1940 р. їх зібрали в Києві для ознайомлення з оперативною обстановкою в районах майбутньої діяльності. Після завершення наради всіх відправили до західного кордону з Румунією [13, с. 159]. Зокрема, Чернівецька оперативна група була зосереджена в м. Кам'янці-Подільському і здійснювала своє просування на Захід услід за підрозділами Червоної армії. В доповідній записці № 98 НКВС УРСР в НКВС СРСР стосовно роботи оперативно-чекістських груп на території Бессарабії від 3 червня 1940 р. Оперативна група Мартинова О. М. розвернула свою роботу в містах Північної Буковини. Станом на 3 липня цього року арештовано 142 колишні працівники поліцейських і жандармських управлінь: у Хотинському повіті – 45 осіб, Чернівецькому повіті – 55 осіб, Бельцьському (Белгород-Дністровському) повіті – 42 особи. Кишинівською оперативною групою Казіна М. О. заарештовано 121 особу, з них по містах: м. Оргеев – 23 особи, м. Сороки – 47 осіб, м. Кишинів – 51 осіб. Допитами встановлювалася значна кількість провокаторів серед Комуністичної партії Румунії. В процесі допитів поліцейських і жандармських працівників з'ясовувалася агентура сигуранці (політичної поліції), яка заарештовується. Оперативна група Сазікіна М. С. працювала у південному напрямку території Бессарабії, якою було заарештовано 227 осіб, из них: м. Аккерман – 38, Бендери – 47, Комрат – 42, Кагул – 53, Болград – 11, Ізмаїл – 36. Крім того, в областях і пограничних загонах, які є прилеглими до Бессарабії, дана вказівка про виявлення всієї агентури політичної поліції Румунії [6, с. 206].

Серед широкого спектру завдань по утвердженню радянського режиму, що стояли перед даною групою, найголовнішими були: по-перше, боротьба з шпигунською, диверсійною, терористичною та іншою діяльністю іноземних розвідок на території краю і, по-друге, боротьба з антирадянськими елементами та антирадянськими проявами серед різних прошарків населення, а також проти злочинів у промисловості, на транспорті, в зв'язку, сільському господарстві та в інших сферах соціально-економічного та суспільно-політичного життя. Спецгрупи здійснювали свою діяльність протягом двох місяців.

Формування і діяльність органів НКВС в Південній Бессарабії після її входження до складу УРСР розпочалося із затвердження Л. Берією таємних наказів № 00961 "Про організацію НКВС Молдавської РСР" від 8 серпня 1940 р. з дислокацією в місті Кишиневі, та № 4 НКВС СРСР № 00964 "Про організацію управлінь НКВС Аккерманської і Чернівецької областей УРСР" від 9 серпня 1940 р. Зокрема, відповідно до рішення Верховної Ради Союзу РСР про включення Північної частини Буковини і Хотинського, Аккерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки, необхідно організувати: а) Управління НКВС у Аккерманській області, з дислокацією в м. Акерман: підлеглі йому районні відділи і районні відділення НКВС, які були оголошені у відповідному додатку № 1; б) Управління НКВС у Чернівецькій області, з дислокацією в м. Чернівці: підлеглі йому районні відділи і районні відділення НКВС, які були оголошені у відповідному додатку № 2. [11, с. 28].

Крім того, Управління НКВС у Аккерманській і Чернівецькій областях підпорядковувалося НКВС УРСР. В той же час, в додатку до наказу № 4 НКВС СРСР № 00964 "Про організацію управлінь НКВС Аккерманської і Чернівецької областей УРСР" від 9 серпня 1940 р. був закріплений перелік органів НКВС, підлеглих Управлінню НКВС у Аккерманській області. Зокрема, у його підпорядкування входили Аккерманський райвідділ НКВС, Ізмаїльський райвідділ НКВС, Ренійське РВ НКВС, Белградське РВ НКВС, Килійське РВ НКВС, Новотроїанське РВ НКВС, Петерське РВ НКВС, Делжілецьке РВ НКВС, Шабовське РВ НКВС, Саратовське РВ НКВС, Старокозацьке РВ НКВС, Волонтеровське РВ НКВС, Стурзенське РВ НКВС, Тарутінське РВ НКВС [11, с. 29].

37 серпня 1940 р. до 28 березня 1941 р. начальником Управління НКВС в Аккерманській (Ізмаїльській) області працював колишній заступник начальника Управління НКВС в Тернопільській області А. М. Седов. В свою чергу, протягом вказаного періоду начальником Управління НКВС в Чернівецькій області працював колишній начальник Управління НКВС в Житомирській області А. Н. Мартинов [11, с. 417].

Станом на початок 1940-го року в структуру НКВС СРСР під керівництвом Л. Берії входили: а) управління наркомату з декількома секретаріатами: 1) ГУДБ з відділами: охорона керівних партійних і радянських працівників (24 відділення); таємно-політичним (12 відділень); контррозвідувальним (19 відділень); особливим (12 відділень); іноземним (17 відділень); шифрувальним (8 відділень); Головне економічне управління з 6 відділами по основних галузях народного господарства (промисловість, сільське господарство, оборонні галузі, держзнак і т. д.); Головне транспортне управління з 3 відділами. 2) Головне Управління прикордонних і внутрішніх військ НКВД. Відповідно до ухвали РНК СРСР від 2 лютого 1939 року воно було розділене на 6 управлінь: Головне управління прикордонних військ; Головне управління військ по охороні залізничних споруд; Головне управління по охороні особливо важливих підприємств промисловості; Головне управління конвойних військ; Головне управління військового постачання; Головне військово-будівельне управління. 3) Головне архівне управління; 4) Головне управління пожежної охорони; 5) Головне управління шосейних доріг; 6) Головне управління таборів (ГУЛАГ); 7) Головне тюремне управління; 8) Центральний відділ актів цивільного стану; 9) Управління коменданта Московського Кремля; 10) Управління у справах військовополонених і інтернованих; 11) Головне управління робітничо-селянської міліції: а) відділ кримінального розшуку; б) відділ БХСС; в) відділ зовнішньої служби; г) політичний відділ; д) відділ ДАІ; е) відділ залізничної міліції; є) паспортний стіл; ж) відділ цивільної протиповітряної оборони; з) науково-технічний відділ; к) відділ по боротьбі із бандитизмом (створений в квітні 1941 р., а в жовтні цього року перетворений у самостійний відділ НКВС СРСР). Крім того, у складі НКВС СРСР було 5 спеціальних відділів, що відали обліком, статистикою, зв'язком, технікою і т. п. Штати центрального апарату НКВС СРСР зросли до 1940 року майже в чотири рази в порівнянні з 1934 роком і перевищили 30 000 осіб [8, с. 22-23].

За своєю структурою управління НКВС Чернівецької та Аккерманської (Ізмаїльської) області складалося з таких підрозділів: 1) управління робітничо-селянської міліції; 2) управління шосейних доріг; 3) управління протипожежної охорони; 4) управління державної безпеки. Крім обласного управління НКВС, у відповідності з адміністративним поділом краю були утворені районні відділення та міські відділи НКВС. Майже 50 % кадрового складу Управління НКВС Чернівецької області мали початкову освіту [2, арк. 5]. Аналогічна ситуація була і в управлінні НКВС у Аккерманській (Ізмаїльській) області [1, арк. 12].

Кадрове забезпечення органів НКВС було одним із центральних не тільки для новостворених управлінь західних областей та території Північної Буковини і Бессарабії, але й загалом для НКВС УРСР та СРСР. Особовий склад поділявся на працівників оперативно-службового та адміністративно-господарського складу. Значна частина працівників комплектувалася за направленням трудових колективів, комсомольських та партійних організацій як "кращі з кращих" [7, с. 82-83]. Особовий склад Чернівецької та Аккерманської (Ізмаїльської) обласних управлінь НКВС формувався не лише з українських "чекістів", але й з вихідців з інших регіонів Радянського Союзу.

Станом на 2 грудня 1940 р. в Чернівецькій та Ізмаїльській областях було утворено 2 обласні управління, 3 міських та 14 районних відділів НКВС [3, с. 120]. На 1 січня ці органи були укомплектовані на 83 %. В них служили 1067 осіб, з яких 400 набрали з числа звільнених у запас червоноармійців Чернівецького гарнізону [10, с. 51].

Можна погодитися із думкою Ю. В. Сайфуліної з приводу того, що використання такого високого відсотку демобілізованих солдатів строкової служби для виконання суто поліцейських функцій свідчить, на нашу думку, не лише про брак відповідних кадрів, а й загальну відносно благополучну криміногенну та політичну ситуацію в новоприєднаних регіонах. Очевидно, керівництво загальносоюзного та республіканського управлінь НКВС добре розуміло, що каральні органи матимуть справу не з організованим антирадянським підпіллям чи усталеними бандитськими угрупованнями, а переважно зі звичайними обивателями, людьми, з яких штучно будуть створюватися "вороги" нової влади, "шпигуни" й "диверсанти" [13, с. 161].

В той же час, кадри НКВС на території Бессарабії не лише були в багатьох відношеннях ментально чужими для тих груп місцевого

населення, які становили найбільший оперативний інтерес, вони також сповідували іншу ідеологію, не володіли поширеними в регіоні мовами, а відтак недостатньо орієнтувалися в оперативній обстановці. Як наслідок, основними методами роботи в цих обставинах неминуче повинні були стати силові впливи на підозрюваного. У зв'язку з цим, після приєднання до СРСР Північної Буковини та Бессарабії на підставі наказів НКВС УРСР № 001120 від 7 вересня 1940р. та № 00146 від 20 вересня 1940р., на території новоутворених областей було організовано шість в'язниць [3, с. 127]. В свою чергу, загалом на приєднаних територіях Західної України, Північної Буковини та Бессарабії було відкрито 25 в'язниць зі штатами 1934 особи та загальним лімітом в'язнів близько 8 тис. осіб [12, с. 130].

3 лютого 1941 р. НКВС СРСР розділено на два наркомати – державної безпеки і внутрішніх справ. Розвідка, контррозвідка, всі оперативні відділи були передані в НКДБ, який очолив В. Н. Меркулов. У НКВС, який продовжував очолювати Л. П. Берія, увійшли міліція, пожежна охорона, прикордонні, внутрішні і конвойні війська, а також весь ГУЛАГ [3, с. 120]. Внаслідок цього, у лютому-березні 1941 р. місцеві органи НКВС-НКДБ СРСР на території південної частини Бессарабії очолили наступні працівники: Управління НКВС у Чернівецькій області – П. П. Дмитрієв; Управління НКДБ у Чернівецькій області – В. М. Трубніков; Управління НКВС в Ізмаїльській області – А. Ф. Голубєв; Управління НКДБ у Ізмаїльській області – А. М. Седов [11, с. 420]. Такий стан відносно формування структурних підрозділів НКВС на території південної частини Бессарабії залишався незмінним до початку Великої Вітчизняної війни.

Таким чином, формування і становлення органів НКВС в південній частині Бессарабії після її входження до складу УРСР, аналогічно як і в Західній Україні в 1939-1941 рр. відбувалося за принципом, який існував в СРСР і УРСР. Управління НКВС у Аккерманській (Ізмаїльській) та Чернівецькій області комплектувалися виключно із осіб, рекомендованих партійними органами та трудовими колективами.

Вжиті протягом останніх передвоєнних років НКВС заходи були скеровані на подальше вдосконалення її організаційної структури. Оскільки проводилися вони без належного стратегічного планування, бажаних результатів не було досягнуто. На тлі загострення суспільно-політичної ситуації у країні це призвело до погіршення стану дисципліни й порядку в структурних підроз-

ділах НКВС на території Бессарабії, загалом, до зниження рівня боєготовності та боєздатності. Їхній статус визначався виключно нормативно-правовими актами НКВС СРСР. Компетенція НКВС УРСР обмежувалася правом на здійснення оперативно-тактичних заходів щодо посилення захисту західної ділянки державного кордону СРСР.

Напередодні війни Управління НКВС та їх структурні підрозділи являли собою чисельний, достатньо підготовлений військовий механізм, спроможний в своїй основі виконувати численні функції та завдання, які на них покладалися.

Література:

1. Архів УМВС у Одеській області. Колекція документів. Ф. 67. – Оп. 2. – Спр. 37. – арк. 12.
2. Архів УМВС у Чернівецькій області. Колекція документів. – Ф. 45. – Оп. 1. – арк. Т. 91. – арк. 5.
3. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. – К.: Либідь – Військо України, 1994. – Кн. 1. – 432с.
4. Виленский, Б. В. Образование Молдавской Советской Социалистической республики: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Б. В. Виленский; Министерство высшего образования СССР. Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченко, Кафедра теории и истории государства и права. – Киев, 1951. – 22 с.
5. Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. 615. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 17, 18.
6. Докладная Записка № 98 НКВД УССР в НКВД СССР "О работе оперативно-чекистских групп на территории Бессарабии" от 3 июля 1940 г. // Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне: Сборник документов. В 8 т. – Том 1. – Книга первая (ноябрь 1938 г. – декабрь 1940 г.). – М.: АО "Книга и бизнес", 1995. – 470 с.
7. Історія міліції Івано-Франківщини: 1939-2009: у 3 т. Том І: Становлення (1939-1941) і відновлення (1944-1946) діяльності. Наукова монографія / за заг. ред. д. і. н., доц. І. О. Андрухів. – Надвірна: ЗАТ "Надвірнянська друкарня", 2009. – 388с.
8. Калюк О. М. Війська НКВС (МВС) в Україні (1939-1953 рр.): історико-правовий аспект: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. М. Калюк; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2006. – 182 с.

9. Кульчицкий, В. С. Воссоединение украинского народа в едином Украинском Советском государстве /В. С. Кульчицкий. // Правоведение. – 1968. – № 2. – С. 102 – 109.
10. Мусієнко І. Політичні репресії на Північній Буковині та Хотинщині у 1940 – 1941 рр. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. – № 2/4 (13/15). – С. 51 – 59.
11. НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939-1956) / Сборник документов. – Составители: Владимирцев Н. И., Кокурин А. И. – М.: Объединенная редакция МВД России, 2008. – 640 с.
12. Олійник О. І. Народний комісаріат внутрішніх справ України (1917-1941 рр.): структура, функції, діяльність.: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. І. Олійник; Університет внутрішніх справ. – Х., 2000. – 205 с.
13. Сайфуліна Ю. В. Встановлення і розбудова радянського державного режиму в Північній Буковині в 1940-1947 рр.: історико-правове дослідження [Текст]: Дис. на здоб. наук. ступеня канд. юридичних наук: спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права"; "Історія політ. і правових вчень" / Ю. В. Сайфуліна; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2009. – 222 с.